

1. Өскембаев Қ.С. Әлімхан Ермеков: тұлға тағылымы. – Қарағанды: Арко, 2013. – 339 б.
2. Кыдыралина Ж.У. Алимхан Ермеков. – Алматы: ТОО «Литер-М», 2012. – 320 с.
3. Өскембаев Қ.С. Ә.Ә. Ермековтің қоғамдық-саяси және ағартушылық қызметі (1891-1970 ж.ж.). – Қарағанды, 2003. – 277 б
4. Пәттеев М. Алаштың ардақтысы // Ақ жол. – 2012. – 26 қараша. – Б.1-7.
5. Қазақстан: Ұлттық энциклопедия [бас редакторы Б. Аяған ; редакция алқасы: С. Әбиев] .- Алматы : Қазақ энциклопедиясы , 2005.

1920-1950 ЖЫЛДАРДАҒЫ САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІНІНІҢ САЛДАРЫНАН ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАННАН КЕТУГЕ МӘЖБҮР БОЛҒАН ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫ МЕН ОЛАРДЫҢ ТРАГЕДИЯСЫ

Убайдуллаева Н.

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.м., аға оқытушы Малаев Д.Б.
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
nargizaubaydullaeva275@gmail.com
Қарағанды қ.

1920-1950 жылдар аралығындағы кезең қазақ халқының тарихында аса ауыр және қиын жылдар болды. Бұл уақыт саяси қуғын-сүргіннің, ашаршылықтың және репрессиялардың кеңінен орын алған кезеңі ретінде танымал. Қуғын-сүргіннің салдарынан қазақ халқы үлкен зардап шегіп, оның ішінде Орталық Қазақстанда тұратын адамдар да көптеген қиындықтарға тап болды. Олар ел ішіндегі саяси қақтығыстар, жергілікті билік органдарының қысымымен өздерінің туған жерлерінен бас сауғалауға мәжбүр болды. Бұл мақалада біз Орталық Қазақстаннан кетуге мәжбүр болған қазақ босқындарының тарихына шолу жасап, олардың басынан өткен ауыр кезеңдерді талдаймыз..

1. Саяси қуғын-сүргіннің басталуы

1920-шы жылдардың басында кеңес өкіметі Қазақстанда өз үстемдігін орнатуға тырысты. Әсіресе, 1929 жылы жүргізілген ұжымдастыру науқаны мен 1930 жылдары орын алған ашаршылық қазақ халқының өмірін түбірінен өзгерткен оқиғалар болды.

Қуғын-сүргін мен саяси репрессиялар негізінен большевиктерге қарсы әрекет еткендерге, сондай-ақ ұлтшылдықты қолдаған адамдарға бағытталды. 1929-1932 жылдар аралығында қазақ қоғамындағы көптеген көрнекті тұлғалар мен байлар, зиялы қауым өкілдері тұтқындалып, Сібірге, Уралға, Азия елдеріне қарай бет бұрды.

2. Ұжымдастыру және ашаршылық: Қазақстандағы босқындардың жаңа толқыны

Қазақстандағы ұжымдастыру мен жаппай ашаршылықтың салдарынан халықтың денсаулығы мен өмір сүру деңгейі күрт төмендеді. 1930-1933 жылдар аралығында орын алған ашаршылықтан 2 миллионнан астам қазақ қырылып, миллиондаған адамдар босқынға айналды. Босқындардың басым көпшілігі Орталық Қазақстан мен басқа да аймақтардан Қазақстанның оңтүстік және шығыс аудандарына, сондай-ақ көрші елдерге, атап айтқанда, Қытайға, Өзбекстанға, Қырғызстанға қашты. Бұл босқындардың басым көпшілігі ауыл шаруашылығында жұмыс істеді.

1937 жылы басталған сталиндік репрессиялар қазақ зиялы қауымының үлкен бөлігін жойып жіберді. Бұл кезеңде тек қазақ емес, сонымен қатар басқа да ұлт өкілдері де саяси қуғын-сүргінге ұшырады. Осы уақыт ішінде Орталық Қазақстаннан және басқа аймақтардан көптеген адамдар саяси себептермен қамауға алынып, Сібірге жер аударылды. Бұл кезеңде қазақ халқының шығармашыл өкілдері, жазушылар мен ақындар, ұлтшылдар мен қоғам қайраткерлері үлкен қырғынға ұшырады. Қазақ зиялыларының көп бөлігі ату жазасына кесілді. Олар:

1. Міржақып Дулатов – қазақтың әйгілі ақыны, жазушы, ағартушы және қоғам қайраткері. 1930 жылдары ол кеңес үкіметінің саясатын сынап, ұлттық автономияны қолдаған. 1937 жылы ұсталып, ату жазасына кесілді.

2. Сәкен Сейфуллин – қазақ әдебиетінің классигі, ақын, жазушы, драматург, қоғам қайраткері. Сәкен Сейфуллин 1937 жылы «қазақ ұлтшыл» ретінде ұсталып, ату жазасына кесілді.

3. Бейімбет Майлин – қазақтың көрнекті жазушысы, драматург және ақыны. Ол да 1937 жылы қуғын-сүргінге ұшырап, ату жазасына кесілді.

4. Ілияс Жансүгіров – қазақтың белгілі ақыны, жазушы, қоғам қайраткері. Ілияс Жансүгіров те 1937 жылы ұсталып, жазықсыз ату жазасына тартылды.

5. Ахмет Байтұрсынов – қазақтың ұлы ағартушысы, тілші, ғалым, қоғам қайраткері. Ахмет Байтұрсыновтың да тағдыры ауыр болды, бірақ ол 1937 жылы кеңес үкіметінің қудалауларынан аман қалған. Дегенмен, оның шығармашылық мұрасы мен еңбектері көптеген жылдар бойы цензураға ұшырады.

4. Қуғын-сүргіннен қашып кеткен қазақ босқындарының трагедиясы Қуғын-сүргін мен ашаршылыққа қарсы тұра алмаған көптеген қазақтар көрші елдерге қашып, босқынға айналды. Олардың көбісі жанұясымен бірге ұзақ жолдарға шықты, аштық пен аурулардан қаза тапты. Босқындардың басым көпшілігі Қазақстанның оңтүстік және шығыс аймақтарына қарай бағыт алды. Сонымен қатар, Қазақстаннан тысқары аймақтарға, соның ішінде Қытай мен Өзбекстанға қашқан қазақтар саны да аз болған жоқ. Дәлірек айтсам Мұстафа Шоқайдың еңбектерінде қазақтардың жаппай Қытай, Өзбекстан, Моңғолияға қарай қоныс аударғаны айтылған. Сол жылдары

Қытайға 200 мыңға жуық қазақ өткендігі туралы деректер бар. Ал Орталық Азияға яғни: Өзбекстан, Қырғызстан, және Тәжікстанға 100 мыңнан астам қазақ босып барды. Қиындықтарды жеңе алмай, тірі қалған босқындар өздерінің жаңа мекендерінде қалып кетті. 5. Қазақстандағы босқындардың қазіргі көзқарасы мен тарихи бағасы Бүгінде 1920-1950 жылдардағы қазақ босқындарының трагедиясы туралы көптеген тарихи зерттеулер мен еңбектер жазылуда. Атап айтқанда:

1. Құрамбек Тұрсынов – «Қазақ эмиграциясы: тарихы және тағдыры» еңбегінде қазақ босқындарының қоныс аудару себептері мен жаңа жерде бейімделу мәселелері қарастырылған.

2. Әбдіжапар Қайырбеков – «Қазақ халқының саяси қуғын-сүргінге ұшыраған қайраткерлері» еңбегінде қазақ зиялыларының қуғын-сүргінге ұшыраған тағдыры зерттеледі.

3. Тұяқбаев Қанат – «Қазақ босқындары мен олардың тағдыры» кітабында босқындардың тұрмысы мен саяси себептермен елден кетуі талданған.

4. Қазақ ұлттық университетінің зерттеу жұмыстары – қуғын-сүргін мен қазақ босқындарының тарихын зерттеуге арналған ғылыми жұмыстар жүргізілуде.

5. Мемлекеттік комиссиялар – 1937-1938 жылдардағы саяси қуғын-сүргінді зерттеу жұмыстары мен құрбандарды ақтау бойынша мемлекеттік деңгейде жүргізілуде. Бұл кезеңде зардап шеккен адамдардың қайғы-қасіретіне көңіл бөлініп, олардың тағдырлары ұмытылмайды. Мемлекеттік деңгейде қуғын-сүргіннің салдарын зерттеу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Қазіргі қазақ қоғамында бұл мәселе күн тәртібінде тұр. Бұл трагедияны еске алу, босқындардың қиын жағдайларын талқылау және олардың рухани мұрасын сақтау ұрпақ үшін маңызды мәселе болып табылады. 6. Қорытынды 1920-1950 жылдардағы саяси қуғын-сүргін және ашаршылық қазақ халқының тарихында үлкен трагедия болды. Орталық Қазақстандағы қазақ босқындары сол қиын кезеңдерде өз елін тастап, көптеген қиындықтарға тап болды. Олар көрші елдерге қашып, тек тірі қалу үшін күрескен еді. Босқындардың өмірі — қазақ халқының ардагерлері мен ұрпақтарының жадымызда сақталуға тиіс үлкен тарих болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан тарихы: Көне дәуірден бүгінге дейін / Под ред. М. Қойгелдиева. – Алматы: «Атамұра», 2007.
2. Саяси қуғын-сүргін және қазақ халқының трагедиясы / Қ. Тәжибаев. – Алматы, 2000.
3. Қазақ босқындары және олардың тағдыры / Қ. Әбдіжаппарова. – Алматы, 2005.

ТОТАЛИТАРЛЫҚ ЖҮЙЕ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІНІҢ САЛДАРЫ

Адилетулы Адиль

Ғылыми жетекші: т.ғ.м., аға оқытушы Малаев Д.Б.
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
adiletuadil08@gmail.com
Қарағанды қ.

1920-1950 жылдар аралығы Қазақстан тарихындағы ең ауыр және қайғылы кезеңдердің бірі болып саналады. Бұл жылдар Кеңес Одағының авторитарлық билігі күшейіп, Қазақстан халқының өміріне терең із қалдырған саяси қуғын-сүргін, ашаршылық, күштеп қоныс аудару және этностық топтарды жер аудару оқиғаларымен ерекшеленді. 1928 жылы “Ірі бай-қулақтарды тәркілеу туралы” қаулы қабылданып, қазақ қоғамындағы ауқатты адамдардың мал-мүлкі тартып алынды. Бұл саясат қазақтардың ғасырлар бойы қалыптасқан мал шаруашылығы мен көшпелі өмір салтын түбегейлі бұзды. Тәркілеу нәтижесінде малынан айырылған мыңдаған отбасы кедейленіп, күн көріс көзінен айырылды. 1930 жылдары ұжымдастыру саясаты басталып, қазақ халқын жаппай отырықшыландыру қолға алынды. Мал шаруашылығына негізделген өмір салтына негізделген бұл саясат үлкен қасірет әкелді. Қазақтардың малдары ұжымдық меншікке өткізілгенімен, бұл шаралар дұрыс ұйымдастырылмады [1].

Жоспарсыздық, қысым және басқарушылардың қателіктері салдарынан 1930-1933 жылдары Қазақстанда жаппай ашаршылық басталды. Ашаршылықтан 2 миллионға жуық адам қаза тапты, бұл сол кездегі қазақ халқының шамамен 40%-ын құрады. Көптеген қазақтар аман қалу үшін туған жерін тастап, шетелге